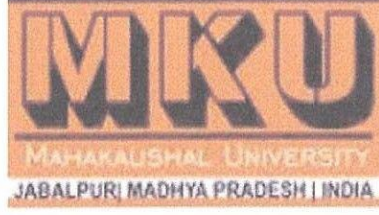

MAHAKAUSHAL UNIVERSITY, JABALPUR M.P.

कला एवं समाज विज्ञान संकाय

Faculty of Art & Social Science

Syllabus & Prescribed Books

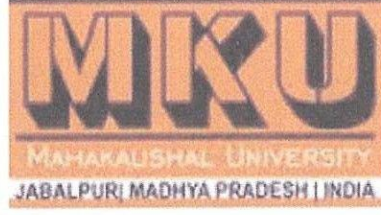
Subject- Sanskrit

B.A. Yearly Examination

MAHAKAUSHAL UNIVERSITY,

JABALPUR M.P.

MAHAKAUSHAL UNIVERSITY, JABALPUR M.P.

Syllabus

कला एवं समाज विज्ञान संकाय

Faculty of Art & Social Science

Syllabus & Prescribed Books

Subject- Sanskrit

B.A. Yearly Examination

MAHAKAUSHAL UNIVERSITY,

JABALPUR M.P.

1st Year

यूनिट 1 : वेदों का परिचय

- वेद की परिभाषा, स्वरूप एवं महत्त्व
 - वेदों का वर्गीकरण – ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद, अथर्ववेद
 - वैदिक साहित्य – संहिता, ब्राह्मण, आरण्यक, उपनिषद्
 - चयनित वैदिक सूक्तों का अध्ययन
 - वेदों में ऋत, यज्ञ, नैतिक आदर्श
-

यूनिट 2 : संस्कृत व्याकरण के मूलतत्त्व

- वर्णमाला – स्वर एवं व्यंजन
 - धातु, उपसर्ग, प्रत्यय
 - शब्दरूप (सुबन्त) – विभक्ति, लिंग, वचन
 - सर्वनाम, अव्यय
 - धातुरूप (तिङन्त) – लकार (लट्, लोट्, लङ्)
 - सन्धि – स्वर सन्धि, व्यंजन सन्धि
 - समास – अव्ययीभाव, तत्पुरुष, बहुव्रीहि, द्वन्द्व
-

यूनिट 3 : प्रयोगात्मक व्याकरण

- सरल और संयुक्त वाक्य रचना
- कर्तरी और कर्मणि प्रयोग
- लघु अनुवाद (संस्कृत ↔ हिंदी/English)
- शुद्ध-अशुद्ध वाक्य

- प्रयोगात्मक अभ्यास
-

यूनिट 4 : भाषा कौशल (भाषा-नैपुण्य)

- श्रवण कौशल – सरल गद्य का श्रवण एवं बोध
 - वाचन कौशल – पठन एवं उच्चारण
 - भाषण कौशल – संस्कृत वार्तालाप
 - लेखन कौशल – निबंध, कहानी, संवाद लेखन
 - गद्य एवं पद्य के अव्याकरणीय अंश का अभ्यास
-

यूनिट 5 : कार्यात्मक संस्कृत

- दैनिक जीवन में संस्कृत का प्रयोग
- आधुनिक शब्दावली – विज्ञान, कंप्यूटर, समाज
- सुबाषित अध्ययन
- पत्र-लेखन, आवेदन, अनुच्छेद लेखन
- संस्कृत में व्यवहारिक अभिव्यक्तियाँ

एकक 1 : आर्षकाव्यपरिचयः

- आर्षकाव्यस्य स्वरूपम्
 - वेदेषु काव्यरूपाणि – ऋचा, सूक्तम्
 - ऋग्वेदस्य चयनिकाः ऋचः – अर्थबोधः, भावबोधः
 - वैदिकभाषायाः विशेषताः
 - आर्षकाव्यस्य नीतिमूल्यम्
-

एकक 2 : लौकिककाव्यपरिचयः

- लौकिककाव्यस्य परिभाषा
 - संस्कृतकाव्यपरम्परा
 - आदिकविः वाल्मीकिः – रामायणस्य काव्यवैशिष्ट्यम्
 - कालिदासस्य काव्यलक्षणम्
 - लौकिककाव्येषु रस, अलंकार, छन्दः – सामान्यपरिचयः
-

एकक 3 : चयनित आर्षकाव्यानि

- ऋग्वेदस्य देवसूक्तानि / पर्यावरणसूक्तानि
- अर्थग्राह्यव्याख्यानम्
- शब्दार्थ, अन्वय, भावार्थ
- आर्षदृष्ट्या जीवनमूल्यानि

एकक 4 : चयनित/लौकिककाव्यानि

- रामायणात्/महाभारतात् चयनितश्लोकाः
 - कालिदासस्य कुमारसम्भव अथवा मेघदूत चयनितपद्याः
 - हितोपदेश / नीति-शतक / सुभाषितानि
 - पद्यव्याख्या – अन्वय, शब्दार्थ, भावार्थ
-

एकक 5 : काव्यतत्त्वपरिचयः

- रस-सिद्धान्तः – स्थायीभावाः, संचारिभावाः
 - अलंकाराः – उपमा, रूपक, अनुप्रास (मात्र परिचयः)
 - छन्दः – अनुष्टुप्, श्लोक, वृत्तभेदाः
 - काव्यस्य उद्देश्यम्, काव्ये धर्ममूल्यम्
-

एकक 6 : अभ्यासभागः

- चयनितश्लोकानां पठनम्, स्वाध्यायः
 - अन्वयलेखनम्
 - पदच्छेदः
 - सरलः भावार्थलेखनाभ्यासः
 - काव्यसन्दर्भे प्रश्नोत्तरम्
-

2nd Year

एकक 1 : वेदपरिचयः

- वेदस्य स्वरूपम्, महत्त्वम्, प्रामाण्यम्
 - वेदविभागाः – ऋग्वेदः, यजुर्वेदः, सामवेदः, अथर्ववेदः
 - वैदिकसाहित्यस्य अङ्गानि – संहिता, ब्राह्मण, आरण्यक, उपनिषदः
 - वेदाङ्गानि – छन्दः, निरुक्तः, शब्दशास्त्रम्, कल्पः, ज्योतिषः
 - वेददर्शन – ऋतं, यज्ञं, धर्म, नैतिकताः
-

एकक 2 : उपनिषद्-दर्शनम्

- प्रमुख उपनिषदः – ईश, केन, कठ, मुण्डक
 - आत्मा, ब्रह्म, जीव-ब्रह्म-ऐक्य
 - कर्म, जन्म, मोक्ष-सिद्धान्ताः
 - ज्ञान, भक्ति, कर्ममार्गः
 - उपनिषद्-मन्त्राणां चयनित अध्ययनम्
-

एकक 3 : वेदान्त-दर्शनम्

- अद्वैत, विशिष्टाद्वैत, द्वैत-दर्शनस्य सामान्यपरिचयः
- शंकराचार्य – अद्वैतमतम्
- रामानुजाचार्य – विशिष्टाद्वैतमतम्
- माध्वाचार्य – द्वैतमतम्
- मोक्षसिद्धान्तः, साधनचतुष्टयम्

एकक 4 : संस्कृत-व्याकरणस्य आधारः

- वर्णव्यवस्था – स्वर, व्यञ्जन
 - संधि: – स्वर, व्यञ्जन, विसर्ग
 - समासाः – अव्ययीभाव, तत्पुरुष, बहुव्रीहि, द्वन्द्व
 - धातु, उपसर्ग, प्रत्यय
 - लकाराः – लट्, लङ्, लोट्, विधिलिङ्
 - कारकप्रकरणम् – कर्ता, कर्म, करण, संप्रदान, अपादान, अधिकरण
-

एकक 5 : व्याकरण प्रयोगः

- शब्दरूपाणि – लिंग, वचन, विभक्ति
 - धातुरूपाणि – आत्मनेपदी, परस्मैपदी
 - वाक्यरचना – सरल, संयुक्त वाक्य
 - अनुवादाभ्यास – संस्कृत ↔ हिन्दी
 - अशुद्ध-शोधनम्
-

एकक 6 : अभ्यासभागः

- चयनित वेद/उपनिषद् मन्त्र-अध्ययनम्
 - पदच्छेदः, अन्वयः, शब्दार्थः
 - व्याकरण-अभ्यासः – धातुरूप, समास, सन्धि
 - प्रश्नोत्तरम्, संक्षेपलेखनम्
-

संदर्भग्रन्थाः

- R.L. Kashyap – *Introduction to the Vedas*
- Swami Chinmayananda – *Upanishad Darshan*

- Ramnath Sharma – *Sanskrit Vyakarana*
 - Satyananda Saraswati – *Vedanta Darshan*
-

एकक 1 : महाकाव्यपरिचयः

- महाकाव्यस्य परिभाषा, लक्षणानि, स्वरूपम्
 - महाकाव्ये धर्म, नीति, मनोरञ्जन तथा रस-सौन्दर्य
 - प्रमुख महाकाव्यकाराः – वाल्मीकि, कालिदास, भवभूति
 - महाकाव्ये पात्र-विशेषताः
 - चयनित महाकाव्यांशानां अध्ययनम्
-

एकक 2 : महाकाव्यपठनम्

- वाल्मीकि रामायणः – चयनित सर्गाः
 - कालिदासस्य रघुवंशम्, कुमारसम्भवम् – चयनित श्लोकाः
 - भवभूति – उत्तरा रामायणम् / चयनित श्लोक
 - पदच्छेदः, अन्वयः, शब्दार्थः, भावार्थः
 - रस, अलंकार एवं काव्यसौन्दर्यपरिचयः
-

एकक 3 : नाटकपरिचयः

- संस्कृतनाटकपरम्परा – भास, कालिदास, भवभूति
 - नाट्यशास्त्रस्य मूलतत्त्वम् – भरत मुनिः
 - नाट्य लक्षणानि – नायक, नायिका, रस, अलंकार, छन्दः
 - नाटकस्य उद्देश्य – मनोरंजन, शिक्षा, नीति, सामाजिक मूल्यम्
-

एकक 4 : चयनित नाटकपठनम्

- भासकृतम् – प्रतिज्ञायागन्धरायणम् / स्वप्नवासवदत्तम् – चयनित अंशः

- कालिदास – अभिज्ञानशाकुन्तलम् – चयनित श्लोक/पद्यांशः
 - भवभूति – महावीरचरितम् – चयनित अंशः
 - पदच्छेदः, अन्वयः, शब्दार्थः, भावार्थः
 - नाट्य-पात्रविभागः, संवादाभ्यासः
-

एकक 5 : काव्य-तत्त्व एवं अलंकार

- रस-सिद्धान्तः – स्थायीभावाः, संचारिभावाः
 - अलंकार – उपमा, रूपक, अनुप्रास, श्लेष, यमक
 - छन्दः – अनुष्टुप्, त्रिष्टुप्, श्लोक, गायत्री
 - महाकाव्य तथा नाटक में अलंकार एवं छन्द का महत्त्व
-

एकक 6 : अभ्यास-भागः

- चयनित महाकाव्यांश / नाटकांश – पठन, अन्वय, भावार्थ
 - श्लोक / संवाद – व्याख्या अभ्यासः
 - प्रश्नोत्तरम् एवं संक्षेपलेखनम्
 - रचनात्मक अभ्यास – लघुश्लोक / संवाद लेखन
-

सन्दर्भग्रन्थाः

- भास, कालिदास, भवभूति – चयनित नाट्य/काव्य ग्रन्थ
- नाट्यशास्त्रम् – भरतमुनिः
- मल्लिनाथ / पण्डितरामनाथ शर्मा – संस्कृतकाव्यसिद्धान्तम्
- महाकाव्य एवं नाटक अध्याय-संग्रहाः

3rd Year

★ एकक 1 : गीता-परिचयः

- भगवद्गीतायाः उत्पत्तिः, स्वरूपम्, महत्त्वम्
- महाभारते गीता-स्थानम्
- गीता-ग्रन्थस्य अध्यायविभागः, शिक्षापद्धतिः
- गीता-दृष्ट्या धर्म, कर्म, ज्ञान, भक्ति
- गीता-दर्शनं — निष्कामकर्म, समत्वयोगः, स्थितप्रज्ञलक्षणम्

★ एकक 2 : गीता-श्लोकानां अध्ययनम्

- चयनित-श्लोकाः — (उदा. 2, 3, 4, 12, 18 अध्यायेषु)
- पदच्छेदः, अन्वयः, शब्दार्थः
- व्याकरणदृष्ट्या धातुरूप-प्रत्ययरूप-समास-सन्धि
- भावार्थपरिचयः
- तत्त्वचिन्तनम् — आत्मा, ईश्वरः, प्रकृतिः, गुणत्रयम्

★ एकक 3 : संस्कृत-व्याकरणस्य मूलतत्त्वानि

- वर्णव्यवस्था — स्वर-व्यञ्जन
- संधयः — स्वर, व्यञ्जन, विसर्ग
- समासाः — अव्ययीभाव, तत्पुरुष, बहुव्रीहि, द्वन्द्व
- उपसर्गाः, प्रत्ययाः, धातवः
- लकाराः — लट्, लङ्, लोट्, विधिलिङ्

- कारकप्रकरणम् — कर्ता, कर्म, करण, संप्रदान, अपादान, अधिकरण
-

★ एकक 4 : प्रयोगात्मक-व्याकरणम्

- शब्दरूपाणि (पुं, स्त्री, नपुंसकलिङ्गम्)
 - धातुरूपाणि — आत्मनेपदी, परस्मैपदी
 - कर्तरि-कर्मणि प्रयोगः
 - वाक्यरचना — सरल-संयुक्त वाक्यानि
 - संस्कृत → हिन्दी / हिन्दी → संस्कृत अनुवादाभ्यासः
 - अशुद्ध-शोधनम्
-

★ एकक 5 : भाषा-विज्ञानपरिचयः

- भाषा-विज्ञानस्य स्वरूपम्, प्रयोजनम्
 - भाषायाः स्वरूपम् — ध्वनि, शब्द, वाक्य
 - ध्वनिविज्ञानम् — वर्णविचारः, स्वरोच्चारणम्
 - शब्दविज्ञानम् — शब्दोत्पत्तिः, अर्थपरिवर्तनम्
 - वाक्यविज्ञानम् — वाक्यरचना, पदानां सम्बन्धाः
 - भाषाविकासः — प्राकृत-अपभ्रंश-संस्कृतस्य परम्परा
-

★ एकक 6 : संस्कृतभाषायाः प्रयोगिक कौशलम्

- श्रवण-वाचन-लेखन-वाक्चातुर्यम्
- लघु-निबन्धः, संवादः, पत्रलेखनम्
- आधुनिक-संस्कृतशब्दावली → विज्ञान, समाज, कार्यालय, प्रौद्योगिकी
- सुभाषितानि / नैतिक, आध्यात्मिक, सामाजिक मूल्यपरिचयः

- अनुप्रयोग: — गद्यांशस्य बोधः, प्रश्नोत्तरम्, संक्षेपलेखनम्
-

 सन्दर्भग्रन्थाः

- भगवद्गीता — व्यासः (स्वकीयटीकासहितम्)
 - चक्रवर्ती राजगोपालाचार्य — गीता-टीका
 - रामनाथ शर्मा — संस्कृत-व्याकरणम्
 - जतिन्द्रनाथ वर्मा — भाषा-विज्ञानम्
 - सत्यानन्द — गीता-दर्शनम्
 - संस्कृत-भारती — संस्कृत-बोधश्रेणी
-

एकक 1 : काव्यपरिचयः

- काव्यस्य परिभाषा, स्वरूपम्, लक्षणानि
 - काव्यस्य प्रकाराः – आर्षकाव्यं, लौकिकाव्यं
 - रस-सिद्धान्तः – स्थायीभावाः, संचारिभावाः
 - काव्ये धर्म-मूल्यपरिचयः
 - काव्ये उद्देश्यम् – मनोरञ्जन, शिक्षण, नीतिविधानम्
-

एकक 2 : छन्दपरिचयः

- छन्दस्य परिभाषा, वर्गीकरणम्
 - मुख्य छन्दाः – अनुष्टुप्, त्रिष्टुप्, श्लोक, गाथा, निपातिकम्
 - लय, मात्राः, मात्रा-संग्रहः
 - छन्दोन्नतिः – श्लोक-पठनम्, छन्दपाठनाभ्यासः
 - छन्दोन्नतिमाध्यमेन काव्यसौन्दर्यं
-

एकक 3 : अलंकारपरिचयः

- अलंकारस्य अर्थः, प्रयोजनम्
- अलंकारविभागाः – शब्दालंकारः, अर्थालंकारः, यथार्थालंकारः
- प्रमुख अलंकाराः – उपमा, रूपक, अनुप्रास, यमक, श्लेष
- अलंकारस्य काव्य-सौन्दर्यस्थानम्

- चयनित श्लोक-उदाहरणैः अभ्यासः
-

एकक 4 : काव्य-पठनम् एवं विश्लेषणम्

- चयनित श्लोक/काव्यांशानां पाठनम्
 - पदच्छेदः, अन्वयः, शब्दार्थः, भावार्थः
 - रस-भाव-आलंकार-दृष्ट्या विश्लेषणम्
 - लौकिककाव्य तथा आर्षकाव्य अभ्यासः
 - काव्यपाठेन संस्कृतस्मरणम् एवं अभिव्यक्ति कौशलम्
-

एकक 5 : रचनात्मक अभ्यासः

- काव्य-रचना – लघु-श्लोक/काव्यांश लेखन
 - अलंकार प्रयोगः
 - छन्दसंगत रचना
 - गद्य एवं पद्यरचनायां अनुप्रयोगः
 - चयनित सुभाषितानां लेखनम्
-

एकक 6 : अभ्यास-भागः (प्रश्नोत्तरम्)

- श्लोक-अध्ययनम्: पदच्छेद, भावार्थ, रस-अलंकार
- काव्य-समीक्षा प्रश्नः
- छन्द परीक्षणम्
- अलंकार-निरूपणम्
- रचनात्मक प्रश्न-लेखन अभ्यासः

 संदर्भग्रन्थाः

- काव्यालंकारसंग्रहः – मल्लिनाथ
 - भास, कालिदास, भवभूति – चयनित काव्यांश
 - मकरन्द भट्टाचार्य – संस्कृत काव्यसिद्धान्तः
 - नाट्यशास्त्रम् – भरतमुनिः
 - पण्डितरामनाथ शर्मा – संस्कृत व्याकरण एवं काव्यविज्ञान
-